

УДК 368.5

ББК 65.271

Александрова М.М.

СИСТЕМА СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ

Житомирський державний технологічний університет,
Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України,
кафедра фінансів,
м. Житомир, вул. Черняхівського, 103,
тел.: (0412) 37-84-82,
e-mail: marina_alexandrova@ukr.net

Анотація. Стаття спрямована на дослідження питання визначення та формування системи страхування сільськогосподарських рослин в Україні.

Ключові слова: система агрострахування, страховий ризик, система страхування сільськогосподарських культур, структурна будова.

Annotation. The article is devoted to the issue of defining and forming a system of insurance of agricultural plants in Ukraine.

Key words: agri-insurance, insurance risk, crop insurance system, the structural constitution.

Вступ. Вітчизняне економічне суспільство наполегливо вимагає стійкого, сталого розвитку, що неможливе без формування відкритих економічних систем – фінансових, галузевих, у тому числі й страхових. В Україні, незважаючи на велику потребу в страхуванні сільськогосподарських ризиків як найбільш кумулятивних, з великими негативними наслідками для всієї економіки країни, ризиків, які загрожують продовольчій безпеці держави, досі не сформована система агрострахування, між іншим, є система страхування сільськогосподарських культур. Тому питання визначення складових і формування системи страхування сільськогосподарських культур, як складової відкритої системи агрострахування, є нагальним і своєчасним.

Постановка завдання. Дослідження поняття та побудови економічної системи страхування в галузі сільського господарства, взаємодії та взаємозв'язку її елементів стали потужною нішею наукових пошуків багатьох учених і практиків, таких як В.Я. Амбросов, І.А. Воловик, О.Є. Гудзь, М.Я. Дем'яненко, В.М. Жук, О.М. Залетов, С. Зоря, Ф.В. Іваніна, Г.Г. Кірейцев, М.С. Клапків, Р.О. Колібаба, Г.А. Матвієнко, С.А. Навроцький, П.Т. Саблук, С.С. Осадець, Р.В. Шинкаренко та багато інших. Існуючі проблеми в аграрному страхуванні, необхідність його підтримки державою, особливі умови СОТ щодо функціонування України в адаптивний період зумовлюють вивчення на різних рівнях і вимагають побудови системи страхування сільськогосподарських культур як підсистеми аграрного страхування, її комплексного всебічного обґрунтування, упорядкування, забезпечення дієвості й ефективності.

Результати. Ринок аграрного страхування є досить потужним сегментом світового фінансового ринку. Його потужність складає 7,1 млрд доларів США. Близько 50% страхового ринку припадає на мультиризикове страхування врожаю. Друге місце займає страхування від граду – майже 22%, третє – 11% – страхування сільгосптварин і четверте – 10% – комплексне страхування фермерських господарств [2]. Агрострахування є визнаним засобом підтримки сільського господарства, оскільки здатне спрямовувати допомогу саме до тих, хто її потребує. Сучасність висуває такі вимоги до агрострахування, як: відповідність міжнародним торговельним угодам; стимулювання застосування ефективних технологій у сільському господарстві кожної окремої країни; створення передумов для прогресивних змін у сільському господарстві (наприклад, запровадження нових технологій вирощування сільськогосподарських культур; покра-

цання управління земле- та водокористуванням; оптимізація та підвищення ефективності використання ресурсів; удосконалення технології забезпечення якості й екологічної безпеки продуктів харчування; управління обліком запасів і готової продукції в сільському господарстві тощо).

В Україні нині страхування охоплено близько 2,6% загальної площі посіву сільгоспкультур. На думку експертів, можливим рівнем страхування сільськогосподарських ризиків у державі є 20% усіх функціонуючих підприємств [5]. І ця частка може бути збільшена за умови розвитку кооперації та укрупнення фермерських господарств.

У науковій літературі немає єдиної думки щодо визначення системи агрострахування, системи страхування сільськогосподарських культур. Ураховуючи поняття системності, системи та розуміння страхування, можна визначити, що “система агрострахування” – це сукупність взаємопов’язаних компонентів (організаційного, економічного, нормативно-правового та науково-методичного), що функціонують у сфері страхування й агросектора економіки та створюють цілісну єдність для організації страхового захисту товаровиробників і здійснення антиризикової діяльності на принципі солідарної замкнутої розкладки страхового збитку та на умовах трансферту ризику з метою забезпечення ефективності сільськогосподарської галузі економіки держави.

З огляду на визначення, система агрострахування повинна мати: свої однорідні елементи, які взаємопов’язані та взаємообумовлені й формують функціональні блоки; свої властивості; свій стан; зв’язок із зовнішнім середовищем, який забезпечить розвиток системи; свою внутрішню організацію; здатність до самоорганізації – явище синергії; функції. Зовнішнє оточення агрострахування представлене іншими сегментами страхування та в підсумку – ланками фінансової системи держави й сферою міжнародних фінансів, зв’язок з якими визначається за напрямками руху фінансових потоків. А внутрішня будова формується з підсистем, однією з яких є підсистема страхування сільськогосподарських ризиків, – рослинництво й тваринництво, що також мають свої підсистеми й складаються з трьох основних блоків: робочого, репродуктивного та корегуючого [5, с.94–95].

Основною функцією страхової системи АПК є регулювання, упорядкування її підсистем. Таким чином, агрострахування можна розглядати як цілісну систему страхування, що має свої підсистеми, однією з яких є страхування сільськогосподарських ризиків (рис. 1).

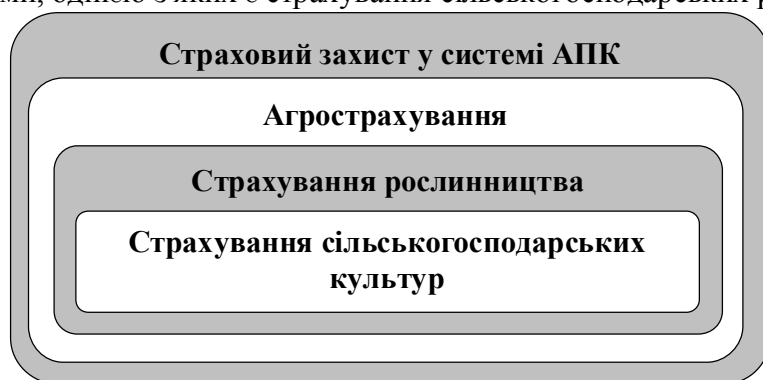

Рис. 1. Страхування сільськогосподарських культур як складова системи агрострахування

Водночас страхування сільськогосподарських культур також можна розглядати як цілісну систему, що має свої складові (рис. 2). А тому “систему страхування сільськогосподарських культур” можна визначити як сукупність взаємопов’язаних елементів, що групуються у відповідні блоки, мають цілісну єдність, забезпечують організацію страхового захисту сільськогосподарських рослин на принципі солідарної замкнутої розкладки страхового збитку та на умовах трансферту ризику з метою забезпечення стійкості всього сільськогосподарського виробництва. Адже саме рослинництво є головним джерелом си-

ровини та напівфабрикатів для розвитку тваринництва, а 60 галузей народного господарства безпосередньо працюють на сільськогосподарській сировині [3, с.13].

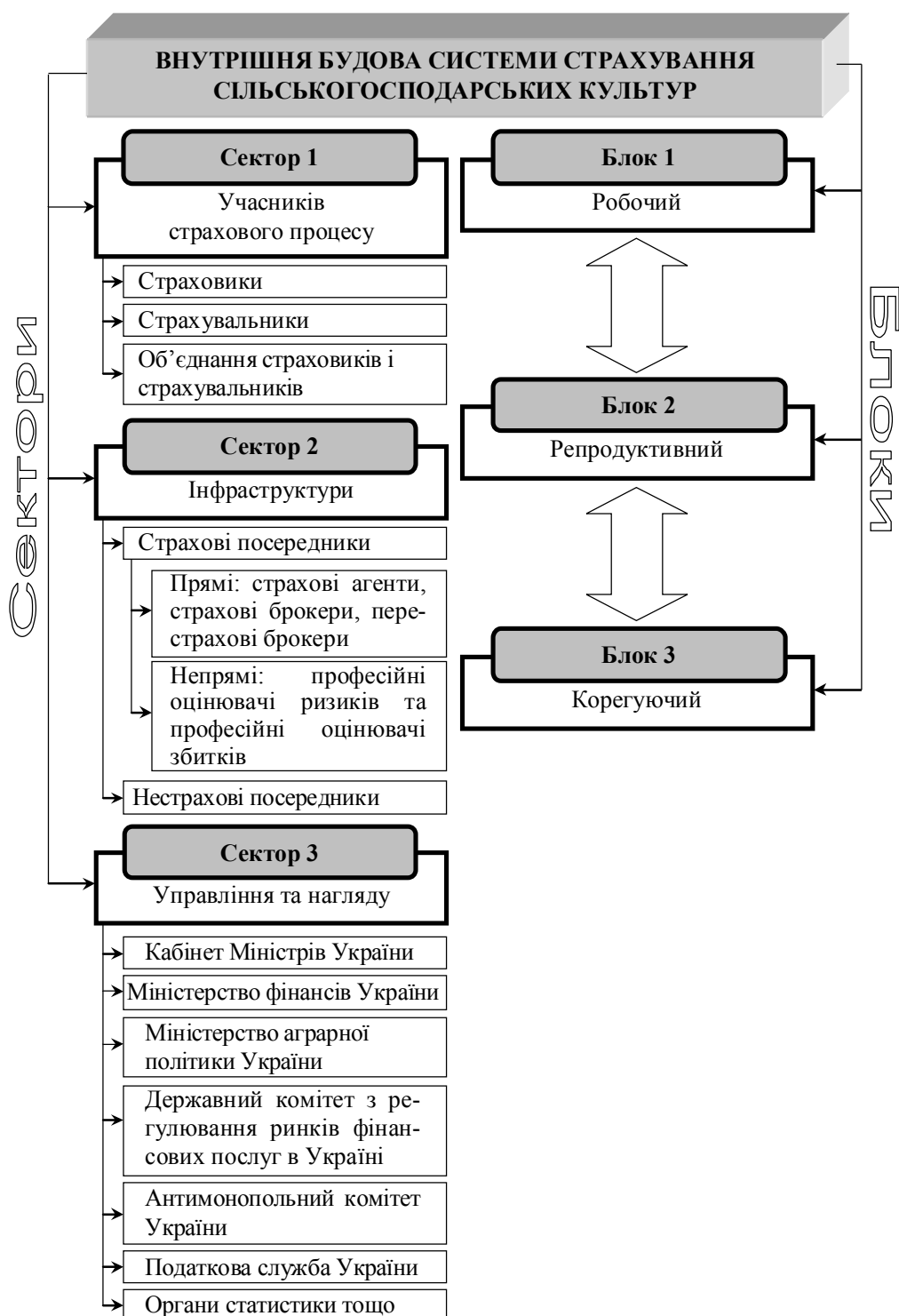

Рис. 2. Будова системи страхування сільськогосподарських культур

Ця система має зовнішнє оточення та свою внутрішню будову, яка структурно складається із секторів та блоків. Сектори системи страхування сільськогосподарських культур відповідають суб'єктам страхових відносин.

Страховиками за організаційною формою в галузі агрострахування в Україні є господарські товариства, крім ТзОВ, Державна страхова компанія (прийнято рішення про її створення у 2010 р.), товариства взаємного страхування (поки що в Україні немає жодного ТВС, що працює на ринку страхування сільськогосподарських ризиків).

Страховальники представлені юридичними, фізичними особами та фізичними особами, що займаються підприємницькою діяльністю. В Україні страховальниками в аграрній сфері є в переважній більшості фермерські господарства, господарські товариства та приватні підприємства.

Об'єднання страховиків і страховальників представлені багатьма структурами: Асоціаціями, Конфедерацією, Сільськогосподарським пулом, Лігою страхових компаній України та іншими громадськими організаціями – Міжнародною фінансовою корпорацією, Асоціацією фермерів і приватних землевласників України, Лігою страхових організацій України, Українською аграрною конфедерацією, Українським страховим сільськогосподарським пулом, Аграрною палатою України, Українською Федерацією Страхування, Українською аграрною біржею тощо. Цей перелік об'єднань не є вичерпним. Очевидно, що в Україні в складі системи аграрного страхування започатковано створення професійних громадських організацій, які можна розподілити на дві групи. До першої групи можливо віднести організації, які створювалися шляхом реорганізації існуючих професійних об'єднань, сформованих на основі приватної власності та захисту своїх економічних і приватних інтересів; на основі єдності економічних інтересів; за участю міжнародних організацій, сформованих суб'єктами господарювання з винятковим видом діяльності; унаслідок створення громадських організацій на основі приватної ініціативи. Друга група громадських організацій включає структури, утворені за участю підприємств, що раніше входили до складу галузевих підкомплексів, управлінські державні структури яких були скорочені в ході проведення адміністративної реформи в Україні.

За даними проекту “Аграрна політика для людського розвитку”, в аграрній сфері функціонує 49 всеукраїнських професійних громадських організацій, з яких 41 віднесено до першої групи та 8 – до другої групи [2]. У країнах з розвиненим страховим ринком саме галузеві неприбуткові організації вважаються одним з найбільш ефективних інструментів саморегулювання страхового ринку в аграрному секторі держави. Розвиток повноцінної системи аграрного страхування неможливий без розвитку об'єднань сільськогосподарських виробників.

Другий сектор системи страхування сільськогосподарських культур – сектор інфраструктури – є забезпечувальним у системі страхування сільськогосподарських культур і представлений страховими й нестраховими посередниками. Професійні страхові посередники з'явилися на вітчизняному страховому ринку в середині 90-х років ХХ ст. А у вересні 1997 р. була заснована Асоціація професійних посередників України. Страхові посередники поділяються на прямі й непрямі. Прямі посередники – це страхові агенти, страхові брокери, перестрахові брокери. Страхові агенти діють від імені страховика, страхові брокери – від свого імені та на користь чи страховика, чи страховальника. В Україні встановити чисельність страхових агентів і страхових брокерів, які працюють на ринку агрострахування, практично неможливо, оскільки вимог спеціальної сертифікації

Александрова М.М. Система страхування сільськогосподарських культур в Україні

чи ліцензування або реєстрації щодо їх діяльності у сфері агроризиків державою не встановлено. Непрямі посередники представлені професійними оцінювачами страхових аграрних ризиків – андерайтерами та професійними оцінювачами страхових збитків в аграрній сфері (спеціальної професійної назви їх в Україні не встановлено). Хоча за аналогією з міжнародною практикою це можуть бути аджастери, можливо, аварійні комісари. Експертизи в сільському господарстві потребують високих спеціальних фахових знань і досвіду практичної діяльності в аграрній сфері економіки.

Сектор управління та нагляду за страховим ринком України в аграрній сфері знаходиться на стадії свого формування. Велика кількість органів управління та впливу на страхову діяльність, таких як Кабінет Міністрів України, Комітет Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин, Фонд аграрних страхових субсидій

України, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, Український державний фонд підтримки фермерських господарств, Міністерство аграрної політики України, Податкова служба, органи статистики, Антимонопольний комітет тощо, функціонують управлінські структури, які безпосередньо впорядковують страхову діяльність в агросекторі економіки держави (цей перелік не є вичерпним), призводить до суперечностей у вжитті заходів і не сприяє формуванню ефективної системи страхування сільськогосподарських культур. Роль державних органів полягає в тому, що вони повинні створити умови для стабільної роботи аграрного сектора й захистити виробника. При цьому, маючи обмеження бюджетного фонду, найбільш раціональним способом підтримки сільського господарства є не прямі виплати потерпілим від ризиків, а підтримка страхування. Проте в сучасних умовах господарювання не існує адекватної та виваженої страхової політики в системі аграрного виробництва, у тому числі й до страхування сільськогосподарських культур. Дії держави здебільшого мають хаотичний, а не системний характер.

Внутрішня будова системи страхування сільськогосподарських культур містить: робочий блок – формує законодавчо-нормативне забезпечення здійснення страхування сільськогосподарських культур, визначає форми проведення страхування, розробляє та вдосконалює страхові продукти; репродуктивний блок – відповідає за побудову фінансово-економічного механізму та застосування інструментів здійснення страхування, інформаційне, наукове й актуарне забезпечення процесу страхування; корегуючий блок – утворює тип і форми нагляду в системі страхування сільськогосподарських культур.

Робочий блок створив достатньо розгалужену систему законодавчо-нормативного забезпечення страхування аграрних ризиків. Однак вона є громіздкою та суперечливою. Стосовно ж форми проведення страхування сільськогосподарських культур, то участь сільськогосподарських товаровиробників у страхуванні повинна бути добровільною, що й започатковано в Україні з липня 2010 р. Окрім того, вітчизняні страховики створили низку страхових продуктів щодо страхування сільськогосподарських культур, проте вони є досить дорогими та неврегульованими. Таким чином, страхування сільгоспкультур не є масовим в Україні, оскільки страхові продукти не задовольняють потреб їх споживача. Вимагають свого покращання й форми договорів, актуарні розрахунки в агрострахуванні, а також надзвичайно низький рівень внутрішньої державної підтримки аграрного сектора, який СОТ намагається задекларувати.

Корегуючий блок містить такі форми нагляду:

- ліцензійну, хоча в Україні відсутня окрема ліцензія на здійснення страхування в аграрному секторі економіки держави; проведення агрострахування вимагає наявності в складі працівників страхової організації фахівців високого рівня та експертів, що потребує також відповідної сертифікації;
- контрольну, що є найбільш зrealізованою в Україні за допомогою цілої низки державних органів;
- звітну, яка найменше відображає процеси, що відбуваються на ринку аграрного страхування; практично повністю відсутня статистична інформація про стан страхування сільськогосподарських культур.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволяє визначити систему страхування сільськогосподарських культур як сукупність взаємопов'язаних елементів, що групуються у відповідні блоки, мають цілісну єдність, забезпечують організацію страхового захисту сільгоспспросин за принципом солідарної замкнутої розкладки страхового збитку та на умовах трансферту ризику з метою забезпечення стійкості всього сільськогосподарського виробництва, яка містить у своєму складі три сектори та три робочих блоки. Подальші дослідження спрямовуються на визначення ролі держави в системі агрострахування, формування нових суб'єктів ринку страхування сільськогосподарських культур, підвищення рівня його дієвості.

1. Дем'яненко М. Я. Методичні рекомендації по страхуванню сільськогосподарських культур з державною підтримкою / Дем'яненко М. Я., Гудзь О. Є., Навроцький С. А. – К. : ННЦІАЕ, 2009. – 134 с.
2. Колібаба Р. О. Механізм та інструменти мінімізації аграрних ризиків [Електронний ресурс] / Р. О. Колібаба. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=57203.
3. Малыш М. Н. Аграрная экономика : учебник / Малыш Н. М., Смекалов П. В., Трофимов А. Г. ; [под ред. М. Н. Малыша]. – С. Пб. : Знание, СПбГАУ, 2000. – 576 с.
4. Навроцький С. А. Соціально-економічні аспекти страхування АПК / С. А. Навроцький. – Суми : Вид-во “Довкілля”, 2004. – 316 с.
5. Основи стійкого розвитку : навчальний посібник / [за заг. ред. Л. Г. Мельника]. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2005. – 654 с.
6. Шинкаренко Р. В. Страхування від багатьох ризиків. Програми підтримки страхування фермерів в США / Р. В. Шинкаренко. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/public/03/06/25/548>.

Рецензенти:

Малюга Н.М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри аналізу і статистики Житомирського державного технологічного університету, академік Академії економічних наук України.

Ущаповський Ю.В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії Житомирського державного технологічного університету.